

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 5 Issue 1, p. 101-112, January 2013

Osmanlı Modern Eğitim Kurumlarında İşlenen Suçlar * *Crimes Committed at Modern Ottoman Educational Institutions*

Dr. Fatih Demirel
Artvin Çoruh Üniversitesi – Artvin

Öz: Bu makale modern Osmanlı okullarında işlenen suçları ve bu suçlara verilen cezaları incelemektedir. Makale Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak Osmanlı yöneticilerinin suçu işleyen kim olduğuna bakmadan her tür disiplinsizliğe karşı uygulanabilir ve faydacı çözümler getirdiklerini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, maârif, eğitim-öğretim, modernleşme, suç, disiplin

Abstract: This articles examines the crimes and penalties in the modern Ottoman schools. Relying on the Ottoman archival sources, the article reveals that the Ottoman administrators developed practical and pragmatic solutions for any kind of misconduct regardless of its culprits.

Key Words: Ottoman Empire, modernization, education, crime, disciplinary action

Giriş

Osmanlı eğitim modernleşmesi sürecinde açılan yeni tarz okulların yönetim ve idareleri için layihalar, nizâmnâmeler ve talimât-nâmeler hazırlanmıştır. Bunlarda okulların mevcudiyet sebepleri, yönetici ve idârî kadrosu, öğrenci profili, öğretim kadrosu ile onların görev ve sorumlulukları gibi konular düzenlendiği gibi okulların nasıl idare edileceği, okullarda disiplinin nasıl sağlanacağı konuları da belirlenmiştir.

Okul disiplininin sağlanmasında ödül ve ceza yöntemleri beraber uygulanmıştır. Ödül ve cezaların genel olarak temel amacı, okul içinde ve dışında gerek asayiş gerekse öğretim disiplininin sağlamaya yöneliktir. Elbette tarihi süreç içerisinde ödül ve cezalarda çeşitli değişiklikler yapılmıştır.

Osmanlı modern eğitim kurumlarındaki disiplini yalnızca layihalar, nizâmnâmeler ve talimât-nâmelerle anlamaya çalışmak yetersiz olur. Zira bu kontrol unsurları yönetimin, okullardan beklentilerini ve öngörülerini ifade eder.¹ Bu eksikliğin giderilebilmesi, idarenin

* Bu çalışma Artvin Çoruh Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiş olup, University of Creta ve Institute for Mediterranean Studies tarafından, 27 Haziran-1 Temmuz 2012 tarihleri arasında, Girit/Yunanistan’da düzenlenen 20th CIEPO Symposium’da sunulan sözlü bildirinin geliştirilmesiyle hazırlanmıştır.

¹ Benjamin C. Fortna, *Mekteb-i Hümayûn Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim*, Çeviren: Pelin Sıral, İstanbul 2005, s.188.

okullardan beklentileri ile okullar için belirlemiş kalıplar dışında meydana gelen vakaların birlikte değerlendirilmesi ile mümkün olabilir.

1839'da açılan ilk sivil modern okul Mekteb-i Maârif-i Adliyyede öğrencilerin okula devamlarında düzenli yoklama takibi getirilmiş ve mazeretsiz olarak okula gelmeyenlere ceza verilmesi, bunda ısrar edenlerin ise okuldan uzaklaştırılması uygun görülmüştür. Yapılan sınavlarda başarılı olan öğrencilerin ise ödüllendirilmesi kararlaştırılmıştır. Sınavlarda birinci olan öğrencilere iftihar nişanı olarak altından bir madalya ve beş yüz kuruş, ikinci olanlara daha düşük madalya ile dört yüz kuruş, üçüncü olanlara daha düşük nişan ile üç yüz kuruş ve bundan sonra başarılı olan öğrencilere sınıflarına göre birinci sınıftaki öğrencilere yüz elli, ikinci sınıftakilere yüz ve üçüncü sınıftakilere elli kuruş verilmesi teşvik olarak uygun görülmüştür.²

Modern eğitim kurumlarının yaygınlaştırılma ve teşkilatlandırılması sürecinde ödüllendirme ve cezalandırma usul ve esaslarında da çeşitli değişimler ve gelişimler olmuştur. 1860'larda eski usul, şiddet içeren cezalandırma yöntemlerinin modern eğitim kurumlarında uygulandığı anlaşılmaktadır. 1860 yılında Meclis-i Maârif-i Umûmiye tarafından hazırlanan "*Rüşdiye Mektepleri Muallimlerinin Harekât-ı Lâzîmelerini Mübeyyin*" isimli talimâtnameye tabana vurmak suretiyle değnek cezası öngörülmüştür. Talimâtnameye, kullanılacak değneğin özellikleri de belirtilmiştir. Buna göre, cezalandırma için şeriat hükümlerine göre baştan geriye vurmamak şartıyla dört karış boyunda, budakları kesilmiş, incerek fındık çubuğu kullanılması gerektiği ifade edilmiştir.³ Ancak ilerleyen tarihlerde fiziksel şiddetin kesinlikle yasaklandığı anlaşılmaktadır.⁴

1890'larda ibtidâî öğrencilerinin, sınav sonuçlarına göre sınıflarında birinci ve ikinci olanları, davranış açısından da olumlu bulunurlarsa kitapla ödüllendirilirlerdi. Müzakere ve ders saatlerinde derslerine çalışmayan, öğretmenlerini dinlemeyip yaramazlık yapan öğrenciler önce ihtar, sonra tekdir ve ayakta durma cezalarına çarptırılırdı. Tekrarı halinde, ders bitiminden sonra, suçun derecesine göre yarım saat ile bir saat arasında, bir dersi kopya etmekle cezalandırılırlardı.

Öğretmenlerin ibtidâîlerde verebileceği cezalar şunlardı: 1- Sınıfa toplu uyarı, 2- Öğrenciyi tek başına uyarma ve tevbih, 3- Teneffüs esnasında kısmen alıkoyma, 4- Bir teneffüs esnasında geçici uzaklaştırma, 5- Kesin uzaklaştırma.

² Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, XV, Ankara, 2002, s. 47.

³ Fatma Kaya Doğanay, *Tanzimât'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2011, s. 238.

⁴ 21.09.1870 (25.C.1287) tarihli *Mekâtib-i Rüşdiye Nizâmname-i Dâhiliyyesi*'nin 65. Maddesi ile tokat, şamar ve buna benzer çeşitli cezalar kesinlikle yasaklanmıştır. *Düstûr*, I. Tertip, 2, İstanbul, 1289, s. 256. Yine 1316 tarihli Maârif Salnamesi'nde yer alan "*Taşra Mekâtib-i Rüşdiyesinin İdare-i Dâhiliyelerine Mahsus Talimât*" ın 5. maddesinde; "*Her ne türlü olursa olsun darb ve hats muamelesi katiyen memnu' olup ...*" ve yine 44. maddesinde "*... her ne suretle olursa olsun darb ve sair ukubât-ı cismaniye mekteplerde külliyyen memnu'dur.*" denilmektedir. *Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye* [S.N.M.U], 1316, s. 312, 323,324.

Geçici uzaklaştırma üç günü aşamazdı. Öğretmen bir öğrenciye bu cezayı verdikten sonra öğrencinin ailesine, yerel idarelere veya maârif komisyonuna ve mekâtib-i ibtidâiye müfettişine bilgi vermeye mecburdu. Üç günden fazla uzaklaştırma cezasına yalnızca vilayet tedrisât-ı ibtidâiye müfettişi karar verebilirdi. Öğrenciyi saatlerce ayakta durdurmak, tokat atmak ve dövmek gibi cezalar ibtidâîlerde de kesinlikle yasaklanmıştı.⁵

Dersini gerektiği gibi yapmayan, devamsızlık yapan, arkadaşlarına sözlü veya fiili saldırıda bulunan, eşyalarına zarar veren, rüşdiye öğrencilerine tembih, nasihat, teneffüs zamanlarında ders çalışma, okuldan uzaklaştırma, okuldan atılma gibi cezalar verilirdi. Görevini aksatan rüşdiye idârî personel ve öğretim elemanlarına ise gerekli uyarılar yapıldıktan sonra, suçun mahiyetine göre, maaş kesimi ve memuriyetten ihraç cezaları verilirdi.⁶

İdâdî mekteplerinde ödül ve cezalar daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İdâdîlerde devamsızlık yapmayan, gayretli olan, okul içerisinde ahlaklı davranan ve hareket eden öğrencilere *aferin*, *tahsîn* ve *imtiyâz* adıyla üç çeşit mükâfat verilirdi. Bunlar matbu belgeler olup üzerine öğrencinin ismi ve mükâfatın hangi dersten alındığı yazıldıktan sonra müdür veya müdür muavini tarafından imzalanırdı. Dört *aferin* belgesi bir *tahsîn* belgesine, iki *tahsîn* belgesi bir *imtiyâz* belgesine mukabildi. Beş *imtiyâz* belgesi alan öğrenciye, okuldan ayrıldığında, bu belgelerin karşılığı olarak, bir kitap hediye edilirdi.⁷

Devamsızlık yapan, derslerinde gayretsizliği görülen, gerek okul dâhilinde ve gerekse okul haricinde edebe aykırı hareket eden ve ahlaksızlığı tespit edilen öğrencilere, amirleri tarafından gerçekleştirilecek *tembih* ve *tekdir*den başka altı çeşit ceza verilirdi. Bunlar *nişâne-i tevbih*, *tevkif*, *izinsizlik*, *tekdir-i alenî*, *ihrâc-ı muvakkat* (geçici ihraç) ve *ihrâc-ı kati* (kesin ihraç) cezalarıdır.⁸

Nişâne-i tevbih cezasında, sınıf defterinde öğrencinin ismi hizasına, *tevbih* cezası aldığına dair bir işaret konulurdu. *Tevkif* cezasında, öğrenci, dinlenme ve teneffüs saatlerinde bir saat kadar yazı ile meşgul edilirdi. *İzinsizlik* cezasında, yatılı öğrenciler, hafta sonunda eve gönderilmez, gündüzlü öğrenci ise cuma günü okula gelmeye mecbur tutulurdu.⁹ *Tekdir-i alenî* cezasında, ceza alan öğrencinin hazır bulunacağı, talim heyeti huzurunda, cezanın gerekçesini ifade eden rapor okunur, vukuat umûmî sicile kaydedilirdi. *İhrâc-ı muvakkat* cezası, bir haftadan fazla olmamak şartıyla, öğrencinin ailesinin yanına gönderilmesinden ibarettir.¹⁰ *İhrâc-ı kati* ise okuldan atılma cezasıdır.

Nişâne-i tevbih ve *tevkif* cezaları, devamsızlık yapan, gayretsiz olan, istenmeyen davranışlar sergileyen, belirlenmiş olan saatlerde, özürsüz olarak, okulda bulunmayan

⁵ Arzu M. Nurdoğan, *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005, ss. 185-186.

⁶ Doğanay, a.g.t., s. 238, 239.

⁷ *Vilayât-i Şahânedede Bulunan Leyli ve Nehâri Mekâtib-i İdâdiyeye Mahsus Olarak Bu Kere Maârif Nezâretince Ta'dilen Kaleme Alınan Ders Programları*, [Ders Programları 1310] Dersâdet, 1310, s. 120, 121.

⁸ A.g.e., s. 121.

⁹ Daha sonra yapılan değişiklikle bu uygulamadan vazgeçilmiş ve bunun yerine öğrencinin tüm gün boyunca, göz önünde olan bir yerde, her teneffüs ayakta durdurulması uygulaması getirilmiştir. S.N.M.U, 1317, s. 214. 1909 yılından sonra uygulamada tekrar eskiye dönmüştür. *Mekâtib-i İdâdiyeye Mahsus Talimâtname*, İstanbul, 1327 (M.İ.M.T, 1327), s. 24.

¹⁰ *Ders Programları 1310*, s. 121, 122.

öğrencilere verilen cezadır. Üç defa *nişâne-i tevbih* cezası alan öğrenciye *tevkif* cezası verilirdi. Öğrencinin *nişâne-i tevbih* cezasını, daha fazla alması durumunda *tevkif* cezası *izinsizlik* cezasına da çevrilebilirdi.

İzinsizlik cezası, belirlenmiş saatlerde, özürsüz olarak, okulda bulunmama durumunun tekrarında, verilen görevleri yerine getirmede sıkça tembellik etme durumunda, bir haftada dört defa *tevkif* cezası alınması durumunda verilirdi.

Tekdir-i alenî cezası, dört defa arka arkaya *izinsizlik* cezası alınması, memurlara veya öğretmenlere itaatsizlik ve hürmetsizlik gösterilmesi, arkadaşları hakkında kötü düşünce ve niyette bulunulması, arkadaşlarına kötü söz söyleme, küfretme ve darp etme, okul dışında munasip olmayan yerlerde bulunma ve kavga etme, okuldan kaçma durumlarında verilirdi.¹¹

İhrâc-ı muvakkat cezası, iki defa *tekdir-i alenî* cezası almış olan öğrencilere verilirdi. *İhrâc-ı kati* cezası ise iki yılda, bir üst sınıfa geçememe, bir yıl içerisinde iki defa *ihrâc-ı muvakkat* cezası alma, okul kurallarını ihlal etme, amir ve muallimlere serkeşlik etme ve bu duruma başkalarını teşvik etme, amir ve öğretmenlere kötü söz söyleme ve şiddet gibi muameleye kalkışma, okul içerisinde namusa ve umûmî adaba aykırı küçük suç işleme ve cinayet derecesinde cezaya neden olan harekette bulunma durumlarında verilirdi. Bir öğrenciye *ihrâc-ı kati* cezası verileceği zaman, okul müdürü ile en az üç öğretmenden oluşan heyetin tespit ettiği ihraç sebepleri, tutanak ile maârif müdürlüğüne bildirilir. Oradan alınacak emre göre ceza icra edilirdi.¹² Maârif müdüründen alınacak emre kadar öğrenci geçici olarak okula alınmazdı.¹³ İki yılda bir üst sınıfa geçemeyen öğrencilerin okuldan atılmalarının önüne geçebilmek için bazen, yalnız ilgili seneye mahsus olmak üzere af çıkarılıp öğrenciye sınav hakkı verildiği olmuştur.¹⁴

Bir öğrenci bir *aferin* belgesi vermek suretiyle *tevkif* cezasından kurtulabilirdi. *İzinsizlik* cezasından kurtulmak içinse bir *imtiyâz* belgesi veya iki *tahsîn* belgesi yahut sekiz *aferin* belgesi gerekiyordu. Ceza karşılığı verilen mükâfat belgeleri yırtılırdı. Ancak kabahatin şiddetine göre afsız olarak verilmiş cezalar için *aferin* ve *tahsîn* belgeleri kabul edilmeyip cezalar her durumda uygulanırdı. Bir öğrenci, mükâfat belgelerini vererek, *tevkif* veya *izinsizlik* cezalarından kurtulsa dahi bu cezaları almış sayılır ve aldığı *tevkif* cezalarından dolayı alacağı *izinsizlik*, *izinsizlik* cezalarından dolayı alacağı *tekdir-i alenî* cezaları kendisine verilirdi. Öğrencilerin aldıkları ceza ve mükâfatlar ancak okul müdürünün izniyle uygulanabilirdi.¹⁵

İdâdî mekteplerinin disiplininden en üst düzeyde sorumlu olanlar okul müdürleriydi. Okul müdürleri memur veya muallimlerden birinin kusurunu tespit ederse, öncelikle o kişiyi uyarırdı. Şayet bu uyarısından bir sonuç alamazsa, durumu yazılı olarak maârif müdürüne bildirirdi. Okul müdürleri acil bir durumla karşılaşarsa, sorumluluğu üzerine alarak, bir memur veya muallimi, geçici olarak görevden alabilirdi. Ancak okul müdürü, bu işleminden sonra

¹¹ A.g.e., s. 122. Sonraki düzenlemede, cezayı gerektiren durumlara, yaralayıcı ve zarar verici alet taşıma ile yasaklanmış evrak ve kitaplar ile meşgul olma vakaları da eklenmiştir. S.N.M.U, 1317, s. 215.

¹² Ders Programları 1310, s. 122,123.

¹³ S.N.M.U, 1317, s. 216.

¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], MF. MKT, 182/23.

¹⁵ Ders Programları 1310, s. 123, 124.

durumu hemen maârif müdürüne bildirmek zorundaydı.¹⁶ Memur veya muallimlerin kesin olarak görevden alınması kararı taşrada maârif müdürünün, İstanbul'da Nezâretin onayına bırakılmıştır.¹⁷ Görevlerini yerine getirmeyen ve mesaiyi aksatan okul müdürlerinin maaşlarından kesinti yapılması maârif müdürlerinin yetki ve sorumluluğundaydı.¹⁸

Öğretmenler hiçbir sebeple derslerini terk edemezlerdi. Dersine girmeyen öğretmenlerin maaşlarından, o derse düşen maaş miktarı kesilirdi. Okul ve maârif idarelerince geçerli sayılan bir mazereti olmadan, ayda üç defa derse girmeyen öğretmen müstafî sayılırdı.¹⁹ 1900–1901 (H.1318) tarihinden sonraki uygulamaya göre, ayda üç defa maaşından kesinti yapılan öğretmene, maârif müdüriyeti tarafından resmî olarak yazılı uyarı yapılırdı. Tekrarı halinde öğretmen tekdir edilirdi. Bundan da bir sonuç alınamazsa durum Nezârete bildirilirdi.²⁰

1909 (H.1327) tarihinden sonra ise mazeretsiz olarak derse girmeyen öğretmenin maaşından kesinti yapıldığı gibi, ayda üç gün derse gelmeyen öğretmenin ayrıca maaşının yarısı, aynı durumun tekrarı halinde maaşının tamamı kesilirdi. Aynı keyfiyet yine devam ederse öğretmen müstafî sayılırdı. Ders yılı başlangıcında okulda bulunmayan tüm memurlar, hizmetliler ve öğretmenler hakkında, okulda bulunmadıkları ilk beş güne kadar maaş kesim cezası uygulanırdı. Beş gün ile on gün arasında bulunmayanların maaşının tamamı kesilirdi. On günden fazla okula gelmeyen olursa müstafî sayılırdı.²¹

Eğitim Kurumlarında Gerçekleşen Suç Örnekleri

Çeşitli eğitim kurumlarında, okullarla ilgili dâhili ve harici disiplini sağlamak amacıyla belirlenmiş kurallara rağmen disipline aykırı birçok olay meydana gelmiştir. İşlenen suçlar, öğrenci, öğretmen, memur gibi doğrudan eğitim kurumlarının sorumluluğu altında bulunanlardan kaynaklanabildiği gibi doğrudan bu kurumların sorumluluğu altında olmayıp onlarla çeşitli amaçlarla ilişki içerisinde olanlardan da kaynaklanmıştır. İşlenen suçların bir kısmı okulların iç disipliniyle alakalı iken bir kısmı adlî suç duyurusunu gerektiren suçlardır.

1. Öğrenci Kaynaklı Suç Örnekleri

Dönem itibarıyla zararlı olduğuna karar verilmiş neşriyatın, zaman zaman öğrenciler tarafından düzenlendiği, neşredildiği veya dağıtıldığı görülmüştür. Örneğin, yasak veya zararlı (muzır) evrak düzenlenip neşredilmesinde sorumlulukları olduğundan dolayı, Mekteb-i Hukuk öğrencilerinden İlbasanlı Hüseyin Efendi, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane öğrencilerinden Yanyalı Rauf Efendi ve Selanikli Osman Nuri Efendi hakkında, sürgün cezası verilmiştir. Ceza alan öğrencilerin sürgün edildikleri yerlerde zabıtaca, geçici olarak, uygun yerlerde, belediye veya ona eşdeğer işlerde istihdam edilmelerine karar verilmiştir.²² Sultan II. Abdülhamid

¹⁶ A.g.e., s. 109.

¹⁷ S.N.M.U, 1317, s. 195.

¹⁸ S.N.M.U, 1318, s. 488.

¹⁹ Ders Programları, 1310, s. 130.

²⁰ S.N.M.U, 1318, s. 489.

²¹ M.İ.M.T, 1327, s. 14.

²² BOA, YPRK. BŞK., 68/92, H. 1320?

döneminde²³ meydana gelen yukarıdaki olayda sürgün cezasıyla birlikte ceza alanların istihdam edilmeleri kararı da alınmıştır. Bu yönüyle sürgün edilenlerin hayatlarını idame ettirebilmelerinin, toplum hayatı veya sistem dışına çıkmalarının önlenmesinin ve gittikleri yerlerde de takip edilebilmelerinin amaçlandığı düşünülebilir. Yine 1906'da Mekteb-i Harbiye öğrencilerinden Ahmed Mazhar Efendi, zararlı neşriyat bulundurma suçundan iki yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.²⁴ Suç olarak kabul edilen ve cezalandırılan bu ve benzeri vakalar döneme veya zamana has değildir. 31 Mart hadisesinden sonra, hadise sırasında Volkan ve Mizan gazetelerindeki yazısı nedeniyle Ekmekçizade Ahmed Paşa Medresesi talebelerinden Hacı Mustafa Zeki Efendi kürek cezasına, o yazıda imzaları olduğu gerekçesiyle İlbasanlı Mehmed Sadık, Balıkesirli Mehmed Şükrü ve firari durumda olan Veliddin efendiler ise sürgün cezasına çarptırılmışlardır. Mustafa Zeki Efendi'nin yedi yıl kürek cezasıyla Bodrum'a, diğerlerinin ise memleketlerinden başka bir yere sürgüne gönderilmeleri kararlaştırılmıştır. Mehmed Sadık Efendi, Mersin yoluyla Adana'ya, Mehmed Şükrü, Aydın vilayetine sürgün edilmiştir.²⁵

Eğitim kurumlarında kavga ve yaralama olaylarına da rastlanmaktadır. Bu çerçevede Kengiri (Çankırı) İdâdisi öğrencilerinden birkaçı, yaralama suçundan dolayı bidâyet mahkemesince mahkûm edilmişlerdir. Ancak öğrenciler istinâf mahkemesine temyiz başvurusunda bulunmuşlardır. Bu durumdan dolayı Kengiri Maârif Müdürü Şerif Bey, Maârif Nezâretine, istinâf mahkemesi sonuçlanıncaya kadar bu öğrencilerin okula kabul edilip edilmeyeceklerini sormuştur. Maârif Nezâreti, Mekâtib-i İdâdiye Talîmât-nâmesi'nin 61. maddesine²⁶ işaret ederek, o öğrencilerin şimdilik ihraçlarının lazım geleceğini bildirmiştir.²⁷

Okullarda hırsızlık vakaları da görülmektedir. Dârülhayr-ı Âlî öğrencilerinden Nurettin Efendi'nin hırsızlık yapması nedeniyle okuldan atılması talebi doğrultusunda yapılan müracaata istinaden, Maârif Nezâreti, Mekâtib-i İdâdiye Talîmât-nâmesi'nin ilgili maddesine göre işlem yapılmasını, ancak durumu iki kişinin soruşturması gerektiğini bildirmiştir.²⁸

Eğitim kurumlarında işlenen disiplin suçlarına ilginç bir örnek de Dârülmualimîn-i İbtidâî son sınıf öğrencilerinin ders protestosudur. Dârülmualimîn-i İbtidâî son sınıf öğrencileri, Fenn-i Terbiye (Pedagoji) dersi hocası Cevdet Bey'i, kendilerine hakaret ettiği, dersi vermeye yeterliliği olmadığı ve derslerde uyguladığı yöntemin faydalı olmadığı gerekçeleriyle protesto etmişler ve Cevdet Bey'in derslerine girmemişlerdir. Ayrıca konuyla ilgili yazdıkları dilekçeleri Dârülmualimîn-i Âliye Müdürlüğüne ve Maârif Nezâretine göndermişlerdir. Cevdet Bey cumartesi ve pazartesi günlerinde girmekte olduğu Fenn-i Terbiye derslerinin son yarım saatinde öğrencilere belirli bir konuda ders anlattırmaktadır. Öğrenciler, okul müdürü ve hocaların tüm uyarılarını dikkate almayınca, okul müdürü öğrencileri okuldan atmak için Nezâretten izin istemiş ve almıştır. Neticede 49 öğrenci

²³ Belgeler üzerinde tarih bulunmamakla birlikte BOA uzmanlarınca, belgelerin tarihi, tahmini H.1320 (1902/1903) olarak verilmiştir.

²⁴ BOA, ZB., 346/6, 22 V 1322.

²⁵ BOA, ZB., 405/69, 13 V 1325; ZB., 405/70, 13 V 1325.

²⁶ İlgili madde idâdilerde hangi cezaların hangi disiplinsizlik durumlarında uygulanacağını açıklamaktadır. S.N.M.U, 1317, s. 215, 216.

²⁷ BOA, MF. MKT., 397/3, 5 M 1316.

²⁸ BOA, MF. MKT., 996/67, 21 R 1325.

okuldan atılmıştır. Ancak öğrencilerin hata yaptıklarını ifade edip, ders öğretmeninden ve okul idaresinden özür dilemeleri ve bu özrün kabul edilmesi üzerine okul müdürü bu defa da Nezâretten, öğrencilerin affı için izin istemiş ve almıştır. Bunun üzerine öğrenciler, bundan sonraki en küçük itaatsizlikleri halinde okuldan atılmaları şartıyla okula tekrar kabul edilmişlerdir.²⁹

Yirminci yüzyılın başlarında (1913) Osmanlı eğitim sistemi içerisinde pedagojinin eğitimdeki öneminin anlaşılmış olması oldukça dikkat çekicidir. Ancak bu önemin öğretmen adayları tarafından anlaşılamamış olması oldukça büyük bir eksikliklerdir.

Osmanlı eğitim kurumlarında öğrenci kaynaklı, evrakta sahtecilik vakalarına da rastlanmaktadır. Örneğin: Dârülfünûn-ı Osmanî Tıp Fakültesi öğrencilerinden Bilal İsmail ve Leon Mikail efendiler, kendilerine verilen imtihan evrakı üzerinde müderrislerin imzalarını taklit etmek suretiyle sahtekârlık yapmışlardır. Sahtekârlık vakası, öğrenciler hakkında hukuk-ı umûmiye adına dava açılmak üzere Üsküdar Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umûmiliğine bildirilmiştir.³⁰

Öğrenci kaynaklı casusluk suçları da gözlemlenmektedir. Kuleli Mekteb-i İdâdîsi 2. Sınıf öğrencisi Konstantin, Foça'dan gelen ve Rum milliyetçiliği ile Osmanlı aleyhtarlığı içeren mektup dolayısıyla, Yunan emellerine hizmet etmek zannıyla Divan-ı Harpçe tutuklanmıştır.³¹

Osmanlı eğitim kurumlarında karşılaşılan bir diğer problem okul ücretleri ile alakalıdır. Zaman zaman okul ücretlerinin geciktirildiği, ödenmediği olmuştur.³²

2. Öğretmen Kaynaklı Suç Örnekleri

Öğrencilerde olduğu gibi yasak veya zararlı (muzır) evrak düzenlenip neşredilmesinde sorumluluğu olduğundan dolayı, Tophane'de Firuzağa Mahallesi'nde bulunan Maşrik-i Füyuzat Mektebi müdürü Bursalı Halil Efendi, sürgün cezasına çarptırılmıştır. Halil Efendi hakkında da zabıtaca, geçici olarak, uygun bir yerde, belediye veya ona eşdeğer işlerde istihdam edilmesi kararı alınmıştır. Yine, Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne İdâdî-i Dâhiliye zabitanından Mülazım Haydar Efendi ile Mekteb-i Harbiye-i Şahane Kitâbet Muallimi Kolağası Receb Efendi'nin, askeri rütbeleriyle birlikte Bağdad ve Trablusgarb'a gönderilerek gözetim altında bulundurulmaları kararlaştırılmıştır.³³

Öğretmenlerin özel ders vermeleri ve işlerini gereği gibi yapmamaları eğitim kurumlarındaki bir başka problemidir. Kütahya Mekteb-i İdâdîsi Fransızca muallimi Ermeni Serab Efendi, üçü asaleten, biri vekâleten olmak üzere, vermekte olduğu derslerden kazandığı maaşa kanaat etmeyerek özel hocalıktan istifade etmek için birçok yere müracaat ettiğinden, vakit bulamayıp okuldaki derslerine gelmediği, vaktinde yetişemediği gibi, girdiği derslerde de verimli çalışmamıştır. Bu nedenle okul müdürü muallimin okuldan alınmasını istemiştir.³⁴

²⁹ BOA, MF. MKT., 1187/39, 16 B 1331.

³⁰ BOA, MF. MKT., 1231/36, 6. IX 1333.

³¹ BOA, DH. EUM. 3. şb., 2/20, 27 Za 1332.

³² BOA, MF. MKT., 1233/58, 23 VI 1333.

³³ BOA, YPRK. BŞK., 68/92 H. 1320.

³⁴ BOA, MF. MKT., 251/27, 23. VII 1309.

Evrakta sahtecilik veya sahte evrak düzenleme öğretmenler arasında da görülmektedir. Kengiri Mekteb-i İbtidâi muallimi Numan Efendi, öğrenim görmemiş bazı kişilere sahte diploma vermesi nedeniyle Mahalli İdare Meclisi tarafından bir maaşının kesilmesi cezasıyla cezalandırılmıştır. Buna rağmen öğretmenin yine görevlerini aksattığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, Numan Efendi'nin 350 kuruş olan maaşından 100 kuruşu kesilmiştir. Buna karşılık, kesilen 100 kuruş, başarı ve çalışkanlığı tespit edilmiş olan, Feyziye Mektebi öğretmenin 150 kuruş olan maaşına eklenmiştir.³⁵ Mahalli İdare Meclisi kararında, görevini aksatan öğretmenin cezalandırıldığı, başarılı olan öğretmenin ise ödüllendirildiği anlaşılmaktadır.

Ancak mahallî meclislerin aldıkları kararlar her zaman tutarlı değildir. Sapanca Mekteb-i İbtidâiye ve Rüşdiye Hatt Muallimi Osman Efendi, Rüşdiye muallim-i evvelini darp ettiğinden, Maârif Nezâretince her iki muallimliğinden de çıkartılmıştır. Ancak Kaza Meclisi Osman Efendi'nin, ilgili şahsın ahalinin beğenisini kazanmış olması ve muallim ihtiyacı nedenleriyle, hiç olmazsa ibtidâi muallimliğine devam etmesi ve hatta memuriyetten çıkartılmayarak rüşdiye muallimliğine de devam etmesi yönünde karar almıştır. Osman Efendi, Maârif Meclisinin bu kararına istinaden, ahalinin beğenisini kazanmış olması ve çalışkanlığı göz önünde bulundurularak görevine iade edilmiştir. Fakat aynı durumun tekrarlanması halinde, affedilmeyecek şekilde işine son verileceği de karara bağlanmıştır.³⁶ Bu kararda çalışkanlık ödüllendirilmişse de darp edilen muallim-i evvelin mağdur edildiği anlaşılmaktadır.

Okullarda, yukarıda ifade edildiği üzere, fizikî şiddet kesin bir şekilde yasaklanmışsa da öğretmenlerin öğrencileri darp ettiği vakalar olmuştur. Örneğin Küçükpazar'daki Abdüsselâm İbtidâisinde, muallim-i sâninin bir öğrenciyi dövdükten sonra okuldan ihraç etmesi üzerine, velisi şikâyetle bulunmuş ve öğretmeni dava etmek istemiştir. Olay mahkemeye intikal ettirilmeyerek Maârif Meclisinin, öğretmenin, bir daha dayak atmayacağına dair, imzalayacağı bir senedin veliye ulaştırılmasının yeterli olacağı yönündeki kararı esas alınmıştır.³⁷

1918 yılında *Mekteb ve Terbiye Müzesi Müdüriyetince* hazırlanmış, *Tedkikat Rehberleri*'nden, *Mekteblere Devam Eden Çocukların Ahval-i Maddiye ve Maneviyelerini Tetkike Mahsus* dosyada öğrencilerin aldıkları ödül ve cezaların kaydedileceği bölümde, yukarıda izah edilmiş ödül ve cezalardan başka “*Maddi ve manevi başka bir mükafat ve mücazat*” larla ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümün nasıl doldurulması gerektiği ile ilgili açıklamalarda, “*Maddi ve manevi başka bir mükafat ve mücazat hanelerine muallim veya idare tarafından hususi olarak tatbik edilen ceza veya mükafatlar yazılmalıdır. Yani ayakta bekletmek, göğsüne levha asmak, sınıftan dışarı çıkarmak, dövmek, kitap, yiyecek vermek ... mücazat veya mükafat yazılmalıdır.*” denilmektedir.³⁸ Anlaşılabacağı üzere her ne kadar kanunlarla yasaklanmış olsa da fiziksel şiddet, Osmanlı modern eğitim kurumlarında, öğrencilere karşı bir ceza yöntemi olarak kabul görmektedir.

³⁵ BOA, MF. MKT., 153/11, 10 R 1310.

³⁶ BOA, MF. MKT., 987/40, 16 Ra 1325.

³⁷ Nurdoğan, a.g.t., s. 170.

³⁸ *Mekteb ve Terbiye Müzesi Tedkikat Rehberleri*, “*Mekteblere Devam Eden Çocukların Ahval-i Maddiye ve Maneviyelerini Tetkike Mahsus*”, İstanbul, 1336.

Osmanlı modern eğitim kurumlarında karşılaşılan bir diğer problem, taşra eğitim kurumları için öğretmen atamasıdır. Yeni tarz eğitim kurumlarında görev yapacak yeterli sayıda öğretmen yetiştirilememesinden başka, öğretmen olarak atanan kişiler taşraya gitmek veya yerlerinin değiştirilmesini istememektedirler. Örneğin: Sivas Dârümuallimîni muallimi Sabri Efendi, Kengırı Dârümuallimînine naklen atandığı halde görevine gitmemiştir. Bunun üzerine, Dârümuallimîn öğrenciliği süresince Sabri Efendi için harcanmış olan 60 Liranın, onun kefilî Araç Kazası Tahrirat Kâtibi Salih Mehmet Tahir Efendi'den tahsil edilmesi için Maârif Nezâreti adına, Dersââdet Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesinde dava açılmıştır.³⁹ Adı geçen kefilin ilgili adreste ikamet etmediği anlaşılınca gerekli tahkikatın Polis Müdüriyeti aracılığıyla icra edilerek sonucun bildirilmesi istenmiştir.⁴⁰

3. İdârî Personel Kaynaklı Suç Örnekleri

Osmanlı modern eğitim kurumlarında idârî personel kaynaklı problemlerin başında İstanbul dışında açılan okullar için idareci bulma sıkıntısı gelmektedir. Tarihi süreçte bu sıkıntı her ne kadar azalmışsa da özellikle eğitim kurumlarının taşrada yayılma süreci başlarında oldukça önemli bir problem olmuştur. Örneğin: İdâdîlerin taşrada açılmaya başlanmasından sonra Mülkiye-i Şahane'den mezun olup o idâdîlere müdür olarak atanarlardan bazılarının taşraya gitmek istemedikleri görülmektedir.⁴¹

Okul müdürlerinden kaynaklanan başka problemler de bulunmaktadır. Örneğin: Mamuretülaziz Vilâyeti Meclis-i Umûmisince 1 Ocak 1907 tarihinde, Maârif Müdürü hakkında düzenlenmiş bir mazbatada, müdürün görevini gereken ciddiyetle yapmadığı ve ehliyetnâmelere yolsuzluk karıştırdığı, bu nedenle de öğrencilerin okuldan yeterince yararlanamadığı ifade edilmiştir. Bunun üzerine, Mekâtib-i İbtidâiye İdaresi'nin direktifiyle maârif müdürü hakkında soruşturma açılmış ve sonucunda, ibtidâîler için yapılacak ehliyetnâme sınavlarında idâdî öğretmenlerinin de bulunması zorunluluğu tüm vilâyetlere duyurulmuştur.⁴²

Okullarda diğer idârî personelden kaynaklanan problemler de yaşanmıştır. Bayezid Mekteb-i Rüşdiyesi bevvabı Süleyman Ağa hırsızlık nedeniyle işinden atılmıştır. Süleyman Ağa başka bir mektepte bevvab olmak istemişse de işlemiş olduğu suçtan dolayı bu isteği reddedilmiştir.⁴³

1892 yılında bazı maârif ve mektep memurlarının memurluk sıfatına yakışmayacak hareketlerde bulundukları yönünde haberler alınmış ve bu gibi hareketlerde bulunanların görevlerinden alınarak bir daha istihdam edilmeyecekleri Maârif Nezâreti tarafından vilâyetlere bildirilmiştir.⁴⁴

³⁹ Dârümuallimînden mezun olan öğrenciler 8-10 yıl mecburi hizmetle yükümlüydüler. Bunu yerine getirmeyenlerden, okulda bulunduğu sürede almış oldukları burs bedeli geri alınırdı. Cemil Öztürk, *Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, İstanbul, 1998, s. 25.

⁴⁰ BOA, MF. MKT., 1233/58, 1 VII 1333.

⁴¹ BOA, DH. MKT., 1484/114.

⁴² Nurdoğan, a.g.t., s. 170, 171.

⁴³ BOA, A. MKT. NZD. 341/9, 17 B 1277.

⁴⁴ BOA, MF. MKT., 183/121, 25 VII 1309.

4. Mütahhit Kaynaklı Suç Örnekleri

Okul binası inşası, tamiri, okulların yiyecek, yakacak gibi ihtiyaçlarının karşılanması gibi mütahhitlerce gerçekleştirilen işlerde birçok problem ve usulsüzlükle karşılaşmıştır.

Aydın'da inşasına başlanan idâdî binası için arsa alımında ve inşasında yolsuzluk yapılmış, açılan soruşturma neticesinde usulsüzlük yapanlar hakkında dava açılmıştır.⁴⁵

Davud Paşa Sultânî Mektebinin tamirat işlerini almış olan Yorgi Kalfa Veledi Nikola'ya tamirat bedelinin, 200 Lira olan, üçüncü ve son taksiti dışında ilk iki taksiti ödenmiş olmasına rağmen okulun kapı ve pencereleri takılmamıştır. Bu nedenle şahsına gönderilen protesto ile üç gün çerisinde okulun kapı ve pencerelerini takması istenmiştir. Ayrıca memur ve öğrencilerin soğuktan zarar görmeleri sonucunda doğacak zararların da şahsından tahsil edileceği bildirilmiştir.⁴⁶

Kazıgevi Sultânî Mektebi ile İstanbul Balık Pazarında, Balık Pazarı Hanında 27 numaralı yazıhanede ikamet eden tüccardan Hafız Mehmed Efendi arasında 22.07.1917 tarihinde, o tarihten itibaren her ay 5 ile 6 yüz çeki odun vermesi konusunda mukavelename imzalanmıştır. Hafız Mehmed Efendi, aradan yaklaşık iki ay geçmiş olmasına rağmen henüz teslimata başlamamıştır. Bu nedenle ilgiliye ihtarname çekilmiş ve eğer mukavelename şartlarını yerine getirmez ise dışarıdan piyasa değeri ile satın almanın gerçekleştirileceği ve bu işlemde doğacak zararın kendisinden tahsil edileceği bildirilmiştir.⁴⁷

Maârif Nezâretine bağlı yatılı okullar, Tıp Fakültesi Hastanesi ve Dârüleytâm idareleri için 1917 yılı haziran ayından şubat ayı sonuna kadar 100 bin kile sadeyağ tedarik etme işini Konya Mebusu Ali Haydar Efendi almıştır. Ancak zamanı geçtiği halde yağ teslimine başlamayan Ali Haydar Efendi'ye protesto çekilmiştir. Protestoda mukavelename şartlarını yerine getirmediği takdirde, dışarıdan, piyasa değeri ile satın almanın gerçekleştirileceği ve bu işlemde doğacak zararın kendisinden tahsil edileceği bildirilmiştir.⁴⁸

Sonuç

Osmanlı eğitim modernleşmesi sürecinde gerek dâhili ve gerekse okulla ilgili harici disiplini sağlayabilmek için ödül ve cezaları içeren çeşitli önlemler alınmıştır. Alınan önlemlere rağmen, okulların idarecilerinden, öğretmenlerinden, memurlarından, yardımcı hizmetlilerinden, öğrencilerinden ve okul işleriyle ilgili mütahhitlerden kaynaklanan birçok problem ortaya çıkmıştır.

Osmanlı modern eğitim kurumlarında öğrenci kaynaklı, yasaklı yayınların basılması, dağıtılması, kavga, yaralama, hırsızlık, evrakta sahtecilik, casusluk gibi suçların işlendiği anlaşılmaktadır. Yasaklı yayınların basılması, dağıtılması, evrakta sahtecilik, memuriyette iken özel ders verme, kavga, darp, öğrenci dövme, mecburi hizmeti yerine getirmeme gibi suç örneklerinin ise öğretmenler tarafından işlendiği anlaşılmaktadır. Okul müdürlerinin de zaman

⁴⁵ BOA, DH. MKT., 1722/30, 15 N 1307; 1695/26; 1706/78.

⁴⁶ BOA, MF. MKT., 1233/58.

⁴⁷ BOA, MF. MKT., 1233/58.

⁴⁸ BOA, MF. MKT., 1233/58.

zaman evrakta sahtecilik işlerine bulaştığı tespit edilmiştir. Okullarda idârî personelden kaynaklanan problemlerle de karşılaşmıştır. Gerek okul binası inşalarında, gerekse hizmet ve ihtiyaç alımlarında müteahhitlerin de birçok usulsüzlük yaptığı anlaşılmaktadır.

Karşılaşılan problemlerle ilgili, ödüllendirmeler ve okul içi disiplin cezaları uygulandığı gibi bazı problemler Maârif Nezâreti, vilayet meclisleri ve mahkemelere de yansıtılmış ve onlar için çözüm aranmıştır.

Bu çalışmada Osmanlı modern eğitim kurumlarında meydana gelmiş problemlerin sıklığı belirlenmemiş olsa da tespit edilen problem örneklerinden, eğitim kurumlarında, yönetimin beklentilerinin ve yönetim tarafından belirlenen kalıpların dışına çıkıldığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışma, Osmanlı'nın Batı yönlü eğitim çabası sürecinde, eski eğitim geleneklerinden tam anlamıyla kurtulamadığını göstermektedir. Modern eğitim kurumlarında, kanunlarla yasaklanmış olsa da devam eden fiziki şiddet bunun bir göstergesidir. Bura da şunu da ifade etmek gerekir ki Batı yönlü eğitim modernleşmesi sürecinde İslam kaynaklı ahlaki ve dini öğeler göz ardı edilmemiştir. Modern eğitim kurumları için yapılan düzenlemelerle dini ve ahlaki değerler sıkı bir şekilde takip edilmek istenmiştir.

Okullarda, öğrenci ve öğretmen kaynaklı, yönetimin zararlı gördüğü yayınlarla ilgili, disiplin vakaları, düzenlemelere rağmen, öğrenci ve öğretmenler için, Fortna'nın ifadesiyle, manevra sahasının hayli geniş kaldığını göstermektedir.⁴⁹

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Belgeleri

Sadaret Nezâret ve Devâir Evrâkı (A. MKT. NZD)

Dâhiliye Mektûbî Kalemi (DH. MKT.)

Dâhiliye Emniyet-i Umûmiye (DH. EUM.)

Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi (MF. MKT.)

Yıldız Parakende Baş Kitâbet Dâiresi Marûzâtı (YPRK. BŞK.)

Zabtiye Nezâreti (ZB.)

Sâlnâmeler

Sâlnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye, 1316; 1317; 1318.

Diğer Resmî Yayınlar

Düstûr, I. Tertip, 2, İstanbul, 1289.

Mekâtib-i İdâdiyeye Mahsus Talimâtname, İstanbul, 1327.

Mekteb ve Terbiye Müzesi Tedkikat Rehberleri, "Mekteblere Devam Eden Çocukların Ahval-i Maddiye ve Maneviyelerini Tedkike Mahsus", İstanbul, 1336.

⁴⁹ Fortna, *a.g.e.*, s. 203.

Vilayât-i Şahânedede Bulunan Leyli ve Nehâri Mekâtib-i İdâdiyeye Mahsus Olarak Bu Kere Maârif Nezâretince Ta'dilen Kaleme Alınan Ders Programları, Dersaâdet, 1310.

Telif Eserler ve Makaleler

Demirel, Muammer, “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, *Türkler*, XV, Ankara, 2002, 507-516.

Fortna, Benjamin C., *Mekteb-i Hümayûn Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim*, Çeviren: Pelin Siral, İstanbul 2005, s.188.

Kaya Doğanay, Fatma, *Tanzimât'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri*”, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2011.

Nurdoğan, Arzu M., *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim (1869-1922)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2005.

Öztürk, Cemil, *Türkiye’de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, İstanbul, 1998.